

# financiële concentratie en regionaal-economische ontwikkeling in België

Lieve Goorden

---

## I. REACTIES OP DE NEOKLASSIEKE BENADERING VAN DE ECONOMISCHE REGIONALISERING

### 1. Reacties van M. Quévit en A. Roosens

Het onderzoek naar de sociaal-economische problematiek van de regionalisering is lange tijd gedomineerd door neoklassieke macro-economische benaderingen. Verklaringen voor een verschillende ontwikkeling van Vlaanderen en Wallonië, worden gegeven vanuit het bestaan van macro-economische evenwichtswetten waaraan een monetaire unie met twee regio's moet voldoen. Op basis van variabelen als bruto-uurloon, arbeidsproductiviteit per man-uur, loonkost per eenheidsprodukt wordt dan aangetoond dat aan bepaalde evenwichtsvoorwaarden niet meer voldaan is (1).

Dit onderzoek bevredigt niet omdat het zich op een zeer geaggregeerd niveau afspeelt. Ten eerste werkt men slechts met twee regio's, Vlaanderen en Wallonië terwijl juist een desaggregatie en hersamenstelling van geografische eenheden van onderzoek de nodige gegevens aanreikt voor een naar regio's gedifferentieerd industrieel beleid. Ten tweede doet men geen poging om bovenbeschreven variabelen te differentiëren naar sektor, laat staan dat men verschillende types van bedrijfsorganisatorische context zal onderscheiden.

En wanneer men in zijn onderzoek werkt met macro-economische indicatoren, dan moet men zich ook houden aan verklaringen eigen aan het onderzoeksniveau. Er moet dan niet plots een redenering op micro-economisch vlak naar voor geschoven worden in de zin van : het ontbreekt de Waalse ondernemer en manager aan zin voor initiatief, en de Waalse werknemer is weinig gemotiveerd in zijn werk, en waarbij de volgende causaliteit wordt verondersteld : de eerste groep is weinig creatief omdat de tweede het laat afweten inzake productief arbeidsgedrag. Zo raakt men verzeild in een klassentheorie, waarbij soms nog een derde klasse ten tonele gevoerd wordt bestaande uit politici, ambtenaren en universiteitsprofessoren die de rol toebedeeld krijgen van potentiële bedrijfsleiders in een eventuele Waalse staatseconomie. Een groep die, volgens de redenering, daarom niet dynamischer zal optreden dan de huidige ondernemersklasse, gegeven de demotivatie van de Waalse werknemer. Het is logisch dat op zo'n al te eenvoudige klassenanalyse reacties moesten komen. Die reactie kwam eerst van Waalse zijde in het werk van M. Quévit : 'Les causes des déclin Wallon (2). En nog recent en a.h.w. opgevat als een antwoord op Quévit of meer algemeen op sommige analyses van de Waalse linkerzijde is het boek van A. Roosens : 'De Vlaamse kwestie, Pamflet over een onbegrepen probleem (3).



Quévit werkt de hypothese uit van de opkomst van een machtige Vlaamse industriële elite tussen beide wereldoorlogen, een elite die na WO II de staatsmacht verovert en in haar voordeel kan aanwenden voor de expansie van de Vlaamse gewesten (4).

Roosens ontwikkelt de redenering dat in Vlaanderen nooit een zelfstandige Vlaamse industriële burgerij gegroeid is. Tussen de twee wereldoorlogen zijn er wel enkele financiële (Kredietbank, Mercator) en industriële initiatieven genomen (Gevaert, Boerenbond, Bekaert) vanuit vlaamsgezinde, politieke motieven. Maar dit politieke karakter van de opzet garandeert nog niet een werkelijk doorbreken van Vlaamse ondernemingen op de economische scène.

Pas in de jaren '60 ontstaat volgens Roosens in Vlaanderen een nieuwe, vrij talrijke en dynamische groep van ondernemers van middelgrote maar soms ook grotere omvang, hoofdzakelijk in de sectoren diensten, handel, transport, bank-, financierings- en verzekeringswezen. Die ondernemingen hebben een belangrijk punt gemeen: zij zijn volkomen onafhankelijk van het Belgisch financieel kapitaal en zij danken alle zonet hun ontstaan dan toch hun groei aan de invasie van het vreemde monopoliekapitaal in Vlaanderen in die periode.

## **2. De studie van regionale verschillen vanuit een historisch-institutioneel perspectief**

Quévit en Roosens komen vanuit eenzelfde analysemodel nl. het historisch uittekenen van belangenconfrontaties en belangencoalities tussen verschillende kapitaalgroepen, toch tot een op sommige punten erg verschillend inschatten van het gewicht van die verschillende kapitaalfracties.

Bij de lektuur van beide auteurs kregen we het gevoel dat ook dit analysekader het gevaar loopt de bijdrage die het zou kunnen leveren tot een sociaal-wetenschappelijke theorievorming rond regionalisering gedeeltelijk te verliezen in het actuele erg emotionele communautaire steekspel.

Juist zoals economen onderling veel energie spenderen aan verhitte discussies over zaken als "wie spaart het meest, Wallonië of Vlaanderen, welke regio vertoont een deficit ten overstaan van de andere, welke regio is verantwoordelijk voor de negatieve handelsbalans", zo kunnen anderen nu pennetwisten gaan voeren over welke kapitaalgroep het z.g. "Vlaamse" of het "Belgische" kapitaal, nu het meest machtig is, het meest greep heeft op het staatsapparaat, de grootste verantwoordelijkheid draagt voor de omvang van de recessie.

Naar onze mening zou één ding uiteindelijk centraal moeten blijven staan in de discussie, nl. het probleem van de economische ontwikkeling van streken. Wat bevordert die ontwikkeling en wat remt die ontwikkeling af? Immers dit heeft directe gevolgen voor de plaatselijke werkgelegenheid en welvaart. En wat volgens ons dan erg cruciaal is voor het begrijpen van regionale ontwikkelingspatronen is het op zoek gaan naar historische verklaringen voor veranderende organisatiestructuren van industriële en financiële groepen.

bestudeerd hebben vanuit de neoklassieke economie zou het hanteren van de historische en institutionele economie een nieuw perspectief kunnen openen. In deze visie staat het proces van institutionalisering van een aantal functies die in aanvang door de markt werden vervuld centraal.

Terwijl vooreerst het marktmechanisme zorgt voor de allocatie van kapitaal, arbeid en produkten, zullen zich doorheen de geschiedenis van het kapitalisme economische instituties vormen die bepaalde functies van dit allocatieproces zullen overnemen. Zo ontstaan bedrijfsstructuren en groepsstructuren die op een verschillende manier produktie, inkoop-verkoop, en financiering van het investeringsproces gaan coördineren en controleren. Er wordt dan historisch naar verklaringen gezocht voor de overgang van de ene organisatievorm naar de andere (5).

Het concept 'kapitaalstrategie' wordt dan pas relevant wanneer men het concreet vertaalt in bedrijfsorganisatorische termen. Hoe wordt de functie 'financiering van het productieproces' georganiseerd? Ontstaan er speciale instituties die van buitenuit dat productieproces financieren, of blijven beide functies intern verweven binnen eenzelfde structuur? Zullen er zich specifieke dominantiepatronen ontwikkelen tussen beide functies? Kunnen die functies zodanig gestructureerd worden dat ze los van elkaar een eigen leven gaan leiden?

Zo zien we dat Roosens op een erg cruciale vraag "waarom komt er wel een centralisering van een niet onaanzienlijke hoeveelheid Vlaamse spaargelden tot stand binnen typisch Vlaamse financiële instellingen (de groep van de Kredietbank is reeds in 1935 de derde grootste financiële groep), maar wordt klaarblijkelijk onvoldoende de link gelegd met het potentieel aan vernieuwing dat Vlaamse bedrijven in zich hielden" een onbevredigend antwoord geeft. Roosens verklaart die centralisering van Vlaams kapitaal vanuit de geest van politiek militantisme: 'Met veel idealisme, en nog meer talent, kan men erin lukken de spaarcenten van tienduizenden bescheiden flaminganten succesvol te beleggen. Maar dit is op zich nog geen waarborg voor het verwerven van een markt voor een industrieel produkt' (p. 115).

Er bestond het ideeëngoed van Lodewijk De Raet die als eerste een poging deed om de problematiek van de Vlaamse beweging te verruimen in sociaal-economische zin. Als imperatief zag hij een z.g. 'nationalisatie' van het Vlaams kapitaal. Eens dit gebeurd is, zou dit geld ook de eigen Vlaamse bedrijven in hun groei stimuleren.

Maar economische instituties ontwikkelen zich niet rechtstreeks vanuit één of andere politieke ideologie. Zowel de groep van de Kredietbank, als de Société Générale of andere groepen zoals de groep Brussel-Lambert, de groep Parisbas ... hebben zich gevormd in interactie met specifieke historische marktomstandigheden.

Er werden pogingen ondernomen om de economische geschiedenis van België te herschrijven in termen van lange termijngolven ( $\pm 50$  jaar), die eerst volgens een expansieve trend verlopen, en vervolgens omslaan in een stagnerende of neergaande trend (de z.g. Kondratieff-golven) (6).

In wat volgt zullen we zien dat de cyclus die inzet rond 1895 en uitloopt tot WO II een zeer bepalende periode geweest is voor de verdere organisatie van ons financieel- en industrieel bedrijfsleven en voor de latere subregionale ontwikkeling.



## II. EEN HISTORISCH-INSTITUTIONELE BENADERING

### 1. De periode vóór WO I

- a. *De groei van een geografische werkverdeling tussen twee banktypes : Antwerpen, het centrum van de handelsbank en Brussel, het centrum van de gemengde bank.*

Reeds meermaals werd de snelle industrialisering in België toegeschreven aan de zeer unieke relatie die tijdens het eerste kwart van de 19de eeuw zal ontstaan tussen banken en bedrijven. Het Belgische bankwezen is op dat ogenblik het meest revolutionaire van heel West-Europa.

Die wederzijds erg stimulerende relatie tussen produktieactiviteiten en de financiering ervan vindt haar oorsprong in de organisatiestructuur die de 'gemengde bank' wordt genoemd.

Gemengde banken zijn 'des banques entretenant des rapports étroits avec l'industrie et y immobilisant à long terme d'importants capitaux, par quelque moyen que soit réalisée cette opération' (7).

Die structuur bleek in staat grote kapitalen te centraliseren en af te leiden naar de erg kapitaalopslopende nieuwe industriële activiteiten (steenkool, staal, metaal). Het was een structuur die duidelijk een resultante vormde van een maatschappij gekenmerkt door een ongelijke inkomensverdeling. Grote kapitaal-aanbrengers hebben behoefte aan een institutie die de bedrijven controleert waarin ze hun kapitaal geïnvesteerd hebben (8).

Blijkbaar is het een structuur die langzaam moet groeien en een voorzichtig beheer moet voeren om een zekere stabiliteit te verkrijgen.

Na periodes van expansie die gepaard gaan met speculatiegolven en gevolgd worden door recessies tijdens de 19de eeuw blijft enkel de Société Générale over om dit type van industriële financiering te monopoliseren. Geografisch vormt Brussel het centrum van die industriële financiering. De financiële maatschappijen van de Société Générale zullen tot ongeveer 1870 uitsluitend vanuit Brussel voorzien in de behoefte aan kapitaal van de in Wallonië verspreide industriële bedrijfsvestigingen.

Daarnaast blijft een ander type van bank, dat voordien het dominante type was, voortbestaan. Het is de handelsbank die bemiddelt in het betalingsverkeer tussen handelskapitalisten.

Naarmate de industrialisering vordert, wordt ook het handelsproces complexer in die zin dat de circulatie van handelspapier zal toenemen. Hilferding stelt dat naarmate het handelsproces complexer wordt het zich ook ruimtelijk meer zal concentreren. In België zal Antwerpen geografisch die rol van handelscentrum toebedeeld krijgen. Zo zijn er in België op het einde van de 19de eeuw vier belangrijke depositobanken (banken die enkel de in de handel gebruikelijke korte kredieten verschaffen) waarvan er drie te Antwerpen hun hoofdzetel hebben (Banque d'Anvers, Crédit Anversoise, Banque Centrale Anversoise).

Terwijl in België een geografische arbeidsverdeling tussen de centra Antwerpen en Brussel (waar zich twee verschillende banktypes ontwikkelen) groeit, gebeurt dit b.v. in Nederland niet. In de financiële centra Rotterdam en Amsterdam komt eenzelfde banktype voor : de 'handelsbank', een verschaffer van kortlopende handelskredieten die zich weinig voegt naar de eisen van de industrie.

Nederland heeft geen eigen Société Générale. Het gemis van een gemengde bank of 'industriebank' werd regelmatig op beleidsniveau ter discussie gesteld. De Nederlander H. Van der Valk zal een grondige studie maken van het Belgische systeem in zijn boek 'De Betrekkingen tusschen Banken en Industrie in België' 1932.

Wat Van der Valk zo fascineert in de Belgische financieel-industriële structuren en vooral dan in de structuur van de Société Générale, is het voortdurend zoeken naar een evenwicht tussen centralisatie in de zin van het ontwikkelen van een groepspolitiek en groepssolidariteit tussen de afzonderlijke eenheden en tegelijk het garanderen aan die eenheden van de nodige autonomie en zelfstandigheid.

Dit boek is geschreven in 1932. Het vormt de neerslag van een periode van alleenheerschappij door de Société Générale. De auteur ziet reeds enkele rivaliserende groepen ten tonele verschijnen (de Banque de Bruxelles, Solvay, de Bank van de Arbeid, de groep van Leuven en de Boerenbond).

We zullen in wat volgt verder ingaan op die ontwikkeling. De achterliggende hypothese daarbij is dat de onderlinge machtsstrijd tussen die rivaliserende kapitalen een zeer sterke organisatorische en tegelijk ook regionale centralisatie van de financieringsbepaling tot gevolg zal hebben : de plaats van productie of de lokalisatie van het productieproces en de plaats van financiering van die productie zullen steeds minder met elkaar te maken hebben.

De juridische neerslag van die ontwikkeling vinden we terug in de afschaffing van het gemengde banksysteem in 1935. Dan werd de optie genomen de banden tussen de productiebedrijven en de financiële instellingen losser te maken, een zelfstandige bankiersklasse te vormen die zich minder direct zal engageren in het bedrijfsleven en die het ondernemersrisico liever zal doorschuiven naar de industriële bedrijven zelf of naar de gemeenschap.

#### *b. De regionaal gedecentraliseerde vorm van bankconcentratie.*

In Nederland vervullen de banken van het financiële centrum in het westen van het land een duidelijk verschillende functie in vergelijking met de lokale banken in de overige provinciale centra. De Amsterdamse en Rotterdamse banken verschaffen handelskredieten. Het bedrijfsleven daar is veel minder industrieel dan wel commercieel en financieel georiënteerd. Bankiers, reders en grote handelaars speelden er een prominere rol dan industriële. Lokale bankiers daarentegen, buiten het financiële centrum van het land, verschaffen soms wel de langlopende financiering waar industriëlen om vroegen. Er bestond dus een belangenverwevenheid tussen lokale industriëlen (vooral de verwerkende arbeidsintensieve industrie) en lokale bankiers enerzijds, tegenover het financiële handelscentrum anderzijds. Er kwam geen verbinding tot stand tussen het kapitaal van dat financiële centrum en de industriële initiatieven in de provincie.



Een gelijkaardige breuk tussen het financiële centrum Brussel en de provinciale centra is in België op het einde van de 19de eeuw en tot WO I niet aanwezig.

Dit heeft te maken met het voor België zeer typische proces van gedecentraliseerde bankconcentratie. Die vorm van concentratie houdt in dat een belangrijke bank, in België de Société Générale, haar activiteiten en haar regionale invloedssfeer zal uitbreiden door controlerende participaties te nemen in over het land verspreide zelfstandige regionale banken.

Zo vormt de uitbouw van een netwerk van zelfstandige regionale dochterbanken tijdens de periode 1870-1914 door de Société Générale een belangrijke organisatorische innovatie.

Daartegenover staat de veel meer gecentraliseerde vorm van bankconcentratie in naburige landen : grote banken zullen ofwel zelf filialen creëren in de regionale centra ofwel zullen ze bestaande lokale banken volledig opsorpen (9). Typisch voor de groepstructuur van de Société Générale is, dat het niet gaat om een aantal ondergeschikte filialen of agentschappen die uitsluitend de directieven van het moederhuis opvolgden.

Neen, het zijn banken met een eigen juridisch statuut, zelfstandige N.V.'s. Het zijn gemengde banken of banken met een polyvalente functie. Ze verstrekken zowel handels- als industriële kredieten aan plaatselijke bedrijven ; ze trachten aandelen te plaatsen bij hun cliënteel en ze zullen zelf ook participeren in die lokale bedrijven. Die banken leiden een eigen leven, hebben eigen activiteiten en kunnen hun diensten aanpassen aan specifieke behoeften van elke regio. In de Raad van Beheer van die banken zitten vertegenwoordigers van de Société Générale naast plaatselijke personiteiten die relaties onderhouden met ondernemingen uit hun streek.

De decentralisatie van financiële belangen in die bankorganisatie staat in functie van een regionale specialisatie binnen de groep. Daarentegen zou een filialenstelsel juist afbreuk doen aan het gespecialiseerde karakter van hoofdbank en dochterbanken.

Zo groeit in België spontaan een verbinding tussen de financiële middelen van het centrum en de lokale industriële centra. En dit terwijl in Nederland de noodzaak van een ruimere institutie (privé-, staats- of gemengd initiatief) herhaaldelijk op beleidsniveau ter discussie wordt gesteld. Een structuur die de provinciale industriële centra van de nodige financiële middelen zou moeten voorzien ter aanvulling van de beperkte middelen der lokale banken.

Maar niet alleen zal het financiële concentratieproces in België zeer specifieke groepsstructuren creëren. Dat concentratieproces verloopt ook trager dan in landen als Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië. Terwijl in die landen een uitgesproken concentratiebeweging de verschillende banken groepeerde tot enkele machtige coalities – einde 19de, begin 20ste eeuw –, is er in België tijdens de periode 1870-1910 geen spoor van zo'n tendens te onderkennen. Integendeel, in een parallelle beweging verhoogt tegelijk het aantal bankinstellingen en de omvang der werkmiddelen waarover elke bank beschikt.

In de periode onmiddellijk vóór WO I (1900-1913) wordt de invloed van de Société Générale duidelijk gebalanceerd door een groep van middelgrote banken die nieuw

opgericht of hun kleine dimensie ontgroeid zijn. Er zijn een 13-tal middelgrote banken en een 50-tal kleine banken met beperkte middelen in een beperkt actieterrein.

Misschien is het juist die sterk gedecentraliseerde organisatiestructuur, waarin het concentratieproces tot dan toe gestalte kreeg in de groep van de Société Générale, die remmend of vertragend gewerkt heeft op een verdere financiële concentratie in de bankwereld.

Terwijl de Société Générale in een vorige periode (tot ± 1870) eerder haar beschikbare middelen vanuit Brussel concentreerde in grootse industriële projecten in de steenkool-staal-metaalketen van Wallonië, lijkt dit opzetten van een aantal regionaal gespecialiseerde banken voort te komen uit een geheel andere strategie. De Société Générale zal haar financieringsactiviteiten afstemmen op de kleine dimensie en de regionale diversiteit van het bestaande industriële initiatief in de provinciale industriële en handelscentra. Zodoende zal haar belangstelling ook verschuiven naar Vlaanderen, getuige het lijstje van regionale dochterbanken (10).

Maar zo ontstaat een wisselwerking. Vermits de industriële bedrijfsconcentratie niet gestimuleerd wordt, zal het investeringskapitaal van een industrieel bedrijf niet zo'n omvang aannemen dat daardoor een verdere bankconcentratie noodzakelijk wordt.

Chlepner vat de complexe rol van een bankorganisatie als volgt samen : 'à la fois favoriser l'action des forces spontanées et, dans une certaine mesure seulement, tendre à devenir un élément coördinateur et stabilisateur' (11). De stabiliserende, controlerende en reglementerende factor zal volgens de auteur binnen de structuur van bankgroepen meer gewicht krijgen na WO I, terwijl de balans meer doorslaat naar het spontane initiatief van de afzonderlijke eenheden in de vorige periode.

Maar men kan die principes veralgemenen. Ze gelden niet enkel voor de organisatie van de private industriële en handelsfinanciering, maar ze gelden ook voor de wijze waarop de staat tussenkomt in die financiering. Rond de eeuwwisseling doet de staat dit op een regionaal zeer gedecentraliseerde manier. Zo heeft de Nationale Bank agentschappen verspreid over de verschillende regionale centra. Die regionale kantoren zullen een zeer zelfstandige rol spelen in de herdisconteringspolitiek van de Nationale Bank. Samengevat komt het systeem erop neer dat lokale banken, lokale industriëlen en handelaars kredietaanvragen kunnen indien bij dit regionale agentschap. Die aanvragen worden daar geselecteerd door een kleine groep van lokale personaliteiten die zicht hebben op de solvabiliteit van bedrijven en banken in hun regio. Zodoende kunnen die regionale kantoren vrij autonoom beslissen over het al of niet toestaan van langetermijnkredieten onder garantie van de Nationale Bank aan de lokale industrie. De idee dat men als kleinere bank steeds terecht kon bij de Nationale Bank, zou het vasthouden aan eigen autonomie en zelfstandigheid bij het provinciale bankwezen sterk bevorderd hebben. En die zekerheid kwam ook ten goede aan de financiering van lokale industriële initiatieven.

Gegeven die situatie, kon de Société Générale bijna niet anders dan zich spiegelen bij de uitbouw van haar netwerk van regionale dochterbanken, aan de gedecentraliseerde structuur van de Nationale Bank, en aan de eigenheid van zo'n lokale economie.

De wijze waarop de Nationale Bank en de Société Générale hun financieringsfunctie weten te organiseren, heeft waarschijnlijk ertoe bijgedragen dat het kleine en middel-



grote bedrijf in de provinciale centra betere overlevingskansen had in België en vooral in Vlaanderen, dan in Frankrijk en in Duitsland.

En dan kan moeilijk de stelling van A. Roosens bijgetreden worden dat de concentratie van de economische macht in de schoot van de Brusselse holdings tijdens de periode 1870-1930 langzaam maar zeker de sociale groep van de zelfstandige industriële ondernemers in de Vlaamse provincies uitroeit. Dat zelfstandig initiatief verdwijnt volgens Roosens of die ondernemers worden niet zelden bezoldigde directeurs van de plaatselijke fabrieken die vanuit Brussel werden bestuurd door de franstalige holdingsbourgeoisie.

Roosens bespreekt de functie van die regionale dochterbanken niet. Die verlenen nochtans kredieten aan plaatselijke bedrijven en hebben dus alle belang bij het voortbestaan en de groei van dit lokale initiatief. Wanneer een regionale bank van de Société Générale overgaat tot het nemen van een participatie in een lokaal bedrijf dan blijft de vraag nog weinig onderzocht hoe de beslissingsstructuur dan verdeeld ligt over de centrale holding, de regionale bank en het bedrijf zelf. Roosens spreekt zichzelf tegen wanneer hij het eerst heeft over plaatselijke fabrieken die vanuit Brussel bestuurd worden (p. 30) en even verder de vergelijking maakt tussen een holding en een industriële monopoliegroep: 'Dit betekent dat er meestal een nauw hiërarchisch verband bestaat tussen de verschillende ondernemingen van een industriële monopoliegroep en de centrale leiding. Bij een holding kan die band veel losser zijn. Dikwijls beperkt alles zich tot de aanwezigheid van een vertegenwoordiger van de holding in de raad van beheer van de gecontroleerde onderneming waarvan de directie verder volkomen zelfstandig haar eigen productie plant en de verkooppolitiek bepaalt. Zolang er financieel rendement is, is alles in orde.' (p. 89).

Roosens besteedt verder geen aandacht aan de directe interventie van de staat via de regionale kantoren van de Nationale Bank in de financiering van bedrijven. Dit kon ook niet vermits hij ervan uitgaat dat een micro-economische staatsinterventie pas voorkomt bij de komst van het buitenlands monopoliekapitaal na WO II. Voor die periode zou de staat volgens Roosens enkel een macro-economische rol toebedeeld krijgen, in de zin van het behoud van de grote evenwichten, zonder evenwel actief te kunnen tussenkomen in de economische beslissingen op bedrijfsvlak. Daarbij gaat hij ook voorbij aan de overheidskredieten die werden verleend aan bedrijven in moeilijke tijden tijdens de crisis van de jaren '30.

Roosens schetst het beeld van een Société Générale die met zijn financiële vangarmen overal in Vlaanderen het plaatselijke autonome industriële initiatief monddood maakt waardoor zich geen Vlaamse industriële klasse kon ontwikkelen vóór WO II. Wij zouden daarentegen durven stellen dat de Société Générale en ook de Overheid rond de eeuwwisseling juist een structuur uitbouwen die meer garanties inhoudt voor het industriële initiatief op kleine schaal in de subregio's.

Waarom dit initiatief in veel gevallen niet de drempel naar meer levensvatbaarheid en expansie kon overschrijden, is niet uitsluitend te wijten aan latere ontwikkelingen in de groep van de Société Générale, maar aan het verdere verloop van kapitaalconcentratie en -centralisatie in België waarbij ook het z.g. Vlaamse kapitaal zal betrokken worden.

Roosens overschat volgens ons de rol van de Société Générale in de industriële ontwikkeling van Vlaanderen.



Quévit daarentegen onderschat dan weer die rol door te stellen dat het Vlaamse kapitaal zich een eigen territorium "Vlaanderen" toeëigent waarbinnen het de alleenheerschappij zal uitoefenen. Het Vlaamse industriële initiatief wordt zelfstandig dank zij de uitbouw van een eigen Vlaams financieel circuit. Om die laatste stelling te toetsen moeten we de periode tussen de twee wereldoorlogen van meer nabij bekijken.

## 2. De periode 1918-1935

### a. *Nieuwe bankgroepen bakenen hun invloedssfeer ruimtelijk af.*

Wil men een poging doen tot afbakening van een geografisch territorium waarbinnen een kapitaalgroep opereert, dan moet men allereerst een onderscheid maken tussen twee essentiële functies van een financiële organisatie : de verzameling van de financiële werkmiddelen enerzijds, en het werken met dit kapitaal in de zin van de financiering van economische initiatieven anderzijds.

Nu kan de groepsstructuur van een financiële organisatie tenderen naar een regionale specialisatie resp. naar een regionale integratie van die twee functies.

M.a.w. zal de financiële organisatie die functies al dan niet selectief spreiden over de ruimte waarbinnen ze opereert.

In wat volgt zullen we de verdere evolutie van de belangrijkste kapitaalgroepen vanuit die hoek bekijken. Zo hopen we de vorming van de Kredietgroep te kunnen situeren in een ruimer organisatorisch denkkader.

De jaren '20 en vooral de tweede helft van dit decennium zijn gekenmerkt door een snelle expansie. Allerlei nieuwe industriële initiatieven worden genomen naarmate uitvindingen van de 19de en begin 20ste eeuw een toepassing vinden (elektriciteit, automobiel, elektronika, scheikundige meststoffen ...). Die expansie verloopt als een schoksgewijze groei, wat de nood aan externe financiering van investeringen in de bedrijven zal doen toenemen.

De industrie gaat op ruime schaal beroep doen op langlopend krediet en op emissies van aandelen en obligaties. Dit vormt de aanzet tot vergaande ontwikkelingen in het bankwezen.

Vooraf van belang is de vorming van enkele nieuwe bankgroepen die het monopolie van de Société Générale zullen doorbreken. De tweede groep na de Société Générale wordt de Brusselse groep, de Banque de Bruxelles. Meer politiek geïnspireerde initiatieven zijn : de Bank van de Arbeid een projekt van de socialistische arbeidersbeweging en de Groep van Leuven (de latere groep van de Kredietbank), uitgaande van de Boerenbond. Ook de zeer unieke structuur van de groep Solvay, die een industriële groep met een eigen financieringsapparaat uitbouwt, is de resultante van een zich afzetten tegen de Société Générale en nadien tegen andere grootbanken waarvan de groep zich niet afhankelijk wil maken.

Maar terwijl de Société Générale in de naoorlogse jaren de ervaring meedraagt van een eeuwlang geleidelijke ontwikkeling, zullen die nieuwe bankgroepen in een tijdspanne van ± 15 jaar de omvang aannemen van grootbanken.



De expansie van die nieuwe groepen moet men ook plaatsen in een totaal andere maatschappelijke context. De Société Générale dankt haar ontstaan en groei aan een maatschappij die het mogelijk maakte dat omvangrijke kapitalen zich concentreerden bij een beperkt aantal families. Na WO I echter komt een maatschappij met een meer gelijke inkomensverdeling tot stand. De koopkracht van de massa verbetert. Van belang voor Vlaanderen is de toename van de spaargelden bij de landbouwbevolking. Na de oorlog wordt de klasse van boeren een bron van kapitaal vermits de exploitatievoorwaarden radikaal veranderen en de landbouwstreken rijk worden. Maar ook de stijging van de lonen geeft de arbeiders gelegenheid om te sparen.

Aan de basis van de uitbouw van nieuwe financiële groepsstructuren ligt het gegeven van die grote spreiding van spaargelden en van de instabiliteit van de werkmiddelen. Kleine spaarders kunnen hun geld niet langdurig vastzetten in obligaties en zullen daarom in goede tijden speculeren of hun geld omzetten in aandelen, terwijl ze in periodes van depressie zichtdeposito's prefereren bij banken of spaarkassen omdat die zeer snel kunnen worden teruggetrokken.

Om dus kapitalen te kunnen concentreren, om spaargeld te vergaren en emissies te plaatsen willen banken aanwezig zijn in kleine centra op het platteland en in kleinere stedelijke centra.

Twee bewegingen vinden dan direkt na WO I tegelijk plaats : kleinere provinciale banken beginnen hun agentschappen te vernienigvuldigen en terzelfdertijd zullen enkele grotere banken bindingen leggen met deze provinciale banken om zowat overal vertegenwoordigd te zijn.

Deze vorm van patronage door die nieuwe bankgroepen over regionale banken lijkt wat betreft de structuur op wat de Société Générale reeds vroeger deed bij de uitbouw van haar regionale dochterbanken.

Maar hier gebeurt het vanuit een geheel andere filosofie. Terwijl de Société Générale kon beschikken over een belangrijke geografische concentratie van familiekapitalen in het Brusselse, konden ook haar regionale dochterbanken terugvallen op die middelen bij hun industriële initiatieven in de provincie. Daarentegen zullen nieuwe groepen bij het zoeken naar regionale steunpunten eerder het accent leggen op de verzameling van de regionaal verspreide werkmiddelen.

Voor de besteding van die werkmiddelen echter zullen de bankgroepen eerder tenderen naar een toegenomen centralisering van de financieringsbeslissing, en naar concentratie van die gelden in bepaalde regio's en/of sectoren.

Dit komt tot uiting in de wijze waarop het verdere concentratieproces verloopt. Terwijl de Société Générale enkele decennia nodig heeft om haar netwerk van regionale dochterbanken uit te bouwen, gebeurt dit bij die nieuw opkomende grootbanken in een tijdspanne van nog geen 10 jaar.

Via patronage over een aantal provinciale banken en hun agentschappen wordt een invloedssfeer afgebakend, wordt een ruimte afgebakend waarbinnen spaargelden kunnen verzameld worden. Wat later wordt overgegaan tot onderlinge fusie tussen die lokale banken en in een volgende stap tot opslorping ervan. Zo komt men tot de groepering van een aantal filialen onder leiding van een centrale bank (12).

Dit is een organisatorisch principe waaraan een geheel nieuwe basisoptie ten grondslag ligt.

Het principe van financiële decentralisatie via patronage over lokale banken maakte het mogelijk dat een financiële groep zich regionaal kon specialiseren naargelang de behoefte vanuit die regio's zich voordeed.

De creatie daarentegen van filialen die rechtstreeks afhangen van een machtig krediethuis zal eerder de mogelijkheid geven in te gaan op een vraag naar meer omvangrijke kapitalen van één of ander grootschalig industrieel project waardoor kapitaal geconcentreerd wordt in een specifieke regio.

Laten we die ontwikkelingen verder van naderbij bekijken.

Uit het concentratieproces dat het bankwezen doormaakt in de jaren '20 en '30 komen de Banque de Bruxelles en de Kredietbank resp. als 2de en 3de groep na de Société Générale te voorschijn. Opvallend is dat deze beide bankgroepen een aantal analoge ontwikkelingsmomenten doormaken om tot hun uiteindelijke structuur te komen. Tegelijkertijd liggen ook gelijkaardige principes aan de basis van het ontstaan en de vormgeving van de Groep van Leuven (de later Kredietbankgroep), een initiatief van de Boerenbond en van de Bank van de Arbeid, een initiatief van de Gentse socialisten.

Tussen 1918 en 1926 zullen de Banque de Bruxelles en de Volksbank van Leuven participaties nemen in een aantal provinciale banken.

De Banque de Bruxelles zal zodoende 21 lokale banken controleren, waarvan 12 in de provinciale centra van Vlaanderen. De beweging gaat in deze groep uit van Brussel naar de provincies.

De Volksbank van Leuven omringt zich tijdens diezelfde periode met 6 lokale banken : 5 in Vlaanderen en 1 in Wallonië (Nijvel). Hier deint het initiatief uit van Leuven naar andere provincies en iets later via fusie met een Brusselse bank (Crédit Général de Belgique) ook naar Brussel. Het is een uniek voorbeeld van expansie van een provinciale bank dank zij fusie met een bank in de hoofdstad.

Terwijl de Banque de Bruxelles haar basis heeft in Brussel, waar ze voor haar ontwikkeling nog kan steunen op reeds samengebrachte kapitalen (samenwerking met de familiale groepen Coppée en Solvay, fusie met een Brusselse bank), beschikt de Volksbank minder over die mogelijkheden. Daarentegen kan de Volksbank van Leuven dan weer terugvallen op een andere bron van inkomsten, nl. een tot in de kleinste uithoeken van Vlaanderen verspreid systeem van coöperatieve spaar- en leenkassen van de Boerenbond.

Een gelijkaardig initiatief ontstaat te Gent, maar dan in kringen van de socialistische arbeidersbeweging. De socialistische arbeiderscoöperatie richt de Belgische Bank van de Arbeid op, die tot taak krijgt de spaargelden van de arbeiders te centraliseren en te beleggen. Maar de opzet is regionaal grotendeels beperkt tot de Gentse industriezone, terwijl het spaarcircuit van de Boerenbond het hele agrarische Vlaanderen omvat. Ook zal deze bank niet het centrum vormen van een groepering van regionale banken in de zin van de Groep van Leuven.

In beide gevallen ligt een duidelijke ambivalentie ten grondslag aan de opzet : in tijden van crisis heeft een werkloze arbeider zijn spaargeld nodig, terwijl het bedrijf waarin



dat spaargeld belegd is terzelfdertijd behoefte heeft aan kredieten voor vernieuwingsinvesteringen ; een boer verkiest goedkope ingevoerde meststoffen boven duurdere meststoffen van een Belgisch bedrijf, terwijl de Volksbank die met de spaargelden van de boeren een meststoffenbedrijf controleert daarentegen alle belang heeft bij een protectionistische handelspolitiek.

Maar terwijl de Bank van de Arbeid aan die ambivalentie ten onder gaat, weet de latere Kredietbank zich een groepsstructuur aan te meten, geschoeid op de leest van de twee grootste bankgroepen. Juist daardoor kon die bankgroep zich mettertijd lossen gaan opstellen ten opzichte van de belangengroepering die met haar gelden aan de basis lag van haar ontstaan.

*b. De crisis en het ontstaan van regionaal en organisatorisch gecentraliseerde bankstructuren.*

Hoe zullen die nieuwe bankgroepen reageren op de plotse omslag (einde jaren '20 – begin jaren '30) van een situatie van hoogconjunctuur in een al even intense situatie van crisis ?

De concurrentiestrijd tussen banken onderling wordt steeds heviger. De Groep van Leuven en de Banque de Bruxelles moeten overgaan tot interne rationalisering. Eerst worden regionale dochterbanken samengesmolten tot grotere banken, dan gaan beide groepen over tot opslorping van alle regionale dochterbanken door een centrale bank.

Die herstructureringen lijken ons voort te komen uit een defensieve opstelling van beide bankgroepen. De toegenomen schaalvergroting in de industrie houdt meer risico's in voor het engagement van een bank. Voor die nieuwe groepen gaat de expansie te snel en komt de crisis te plots. Zij hebben niet de nodige tradities en reserves opgebouwd waarover de Société Générale wel beschikt. Zij doen een aantal onoordeelkundige beleggingen. Wegens de geweldige beurspeculatie zullen de Banque de Bruxelles en de Groep van Leuven zich voor allerlei ondernemingen interesseren die nog geen bewijs van levensvatbaarheid gegeven hebben.

Dit rationalisatieproces in beide groepen gaat samen met een interne machtsstrijd tussen de eenheden onderling die zal uitlopen in een sterk gecentraliseerde groepsstructuur.

Een eerste stap in dit proces bij de Groep van Leuven is de geografische verplaatsing van het centrum van de groep van Leuven naar Antwerpen.

Achtereenvolgens neemt de Antwerpse bank uit de groep eerst de bank in Oost-Vlaanderen dan de bank in Waals-Brabant en tenslotte de bank in Kortrijk over. Van de Vlaamse provinciale centra heeft Kortrijk het langst weerstand geboden aan deze centraliseringstendens (13).

Die bevestiging van de suprematie van Antwerpen over Leuven in de Groep van Leuven is misschien vergelijkbaar met een ontwikkeling die plaatsgrijpt in de groep van de Banque de Bruxelles. Die groep neemt de Crédit Général Liégeois, een reeds oudere,

gemengde bank met zeer aanzienlijke industriële belangen in de Luikse regio, over. Daardoor verschuift het beslissingscentrum van dit industrieel gebied naar de hoofdbank van die nieuw gevormde groep in Brussel.

Terwijl dus beide nieuwe bankgroepen dit patronagesysteem over regionale dochterbanken moeten opgeven, is de Société Générale wel in staat die gedecentraliseerde structuur te handhaven. Haar lokale banken zouden tijdens de recessie verdergaan met het verlenen van de noodzakelijk steun aan de plaatselijke industrievestigingen (14). De Société Générale zal pas tot eenzelfde reorganisatie van haar groepsstructuur, nl. de opslorping van haar regionaal netwerk van dochterbanken, overgaan nadat de bankwet van augustus 1934 -- in volle crisis uitgevaardigd -- haar daartoe verplicht.

De relatief zelfstandige regionale dochterbanken worden na hun overname door de moederbank gereduceerd tot filialen die hun polyvalente functie, afgestemd op de eigenheid van hun streek, moeten opgeven. Zij worden depositobanken onder een centrale kredietinstelling die de kredietbeslissingen centraliseert. Zij kunnen geen participaties meer nemen in industriële bedrijven en die zelfstandig beheren. Die industriële participaties worden ondergebracht in een centrale participatiemaatschappij (later ook holding genoemd).

We zien hier dus een functionele scheiding ontstaan tussen bankactiviteiten (werven van deposito's, verstrekken van kredieten) en financieringsactiviteiten (participeren in bedrijven), functies die ondergebracht worden in gespecialiseerde en gecentraliseerde organisaties.

Die tendens vindt nadien een juridische neerslag in de opheffing van de gemengde bank (1934). Daarmee zou de wetgever expliciet de geboorte hebben willen geven aan een klasse van professionele bankiers wier belangen verschillen van die der industriëlen. Volgens de wet is er daarom onverenigbaarheid tussen beheersfuncties in een bank en in een industrieel bedrijf, in een bank en in een holding. De wetgever stimuleert wel de vorming van bankgroepen. Banken mogen niet participeren in industriële bedrijven, wel in allerlei andere financiële instellingen (holding, bank, verzekeringsmaatschappij, spaarkas ...).

Die professionele bankier krijgt een soort beheersmandaat over een belangrijk deel der publieke spaargelden. Om die opdracht uit te voeren moet de bankier een onafhankelijke positie kunnen innemen los van het bedrijfsleven.

Maar dit is ook kiezen voor een sterk gecentraliseerde structuur die de nieuwe bankgroepen als reactie op hun te snelle expansie moesten aannemen om te overleven tijdens de daaropvolgende crisis. Feit is dat de Société Générale in die recessie beter dan die nieuwere bankgroepen in staat was haar gemengde structuur, die tevens een regionaal gedecentraliseerde structuur was, te handhaven en pas achteraf haar structuur overeenkomstig de wettelijke voorschriften aanpast.

*c. Het industriële desengagement der bankiers en de groeiende polarisering tussen Antwerpen en de overige gewesten.*

Het komt ons voor dat die nieuwe structuur de wettelijke neerslag vormt van een breuk die gegroeid is tussen financiers en industriëlen. En indien dit zo is dan zullen ook de



belangen van het zogenaamde Belgische kapitaal, dat zich centraliseert in Brussel, en van het zogenaamde Vlaamse kapitaal, dat zich vooralsnog centraliseert in Antwerpen maar later haar directiecomité overbrengt naar Brussel, steeds meer parallel lopen. Zo zien we bij die twee kapitaalgroepen mettertijd gelijkaardige tendensen naar voorkomen die volgens ons wijzen op een toegenomen rivaliteit tussen de groep die het financiële kapitaal beheert en de industriëlen die een beroep doen op dit kapitaal. En dan zou het belang van een bedrijf uit de Vlaamse regio Kortrijk wel eens eerder kunnen samenvallen met dat van een bedrijf uit de Waalse regio Luik, tegenover een financieel kapitaal dat steeds meer een zelfstandig leven gaat leiden, steeds minder gebonden aan een bepaalde ruimte, aan een bepaald productieapparaat gelokaliseerd in een bepaalde regio. Laten we dit nader verklaren.

De organisatorische scheiding tussen de depositobank en de holding, die de jongere financiële groepen introduceren, gaat samen met een accentverlegging van financieringszaken (taak van de holding) naar gewone bankzaken (taak van de bank). Tegelijkertijd worden die laatstgenoemde activiteiten meer gecentraliseerd: een centralisatie van de kredietbeslissing over de ingezamelde gelden en een centralisatie van de controle over de industriële bedrijven waarin de groep participeert. Men kan dit zien als een defensieve reactie vanwege die groepen op de recessie. Ze komen terug van een al te sterk geëngageerd zijn in de industrie en trachten via een gecentraliseerde structuur hun controle over de te nemen beslissingen te versterken.

Eenzelfde tendens constateert De Hen bij de Rotterdamse en Amsterdamse banken. Tijdens de naoorlogse Krediethousse stappen deze banken af van hun traditionele rol van handelsbank en gaan zich volop engageren in industriële initiatieven. Maar na de hoogconjunctuur, en nadat enkele banken over de kop zijn gegaan, zit de schrik er bij het bankwezen zo diep in dat het zich verder jarenlang zal onthouden van belangrijke industriëfinanciering.

Laten we het eerst hebben over het industriële desengagement dat tot uiting komt bij het Vlaamse kapitaal en meer bepaald in de groep van de Kredietbank. Nadien komt dan de Société Générale aan de beurt.

In deze periode reeds ligt de basis van een optie die later nog duidelijker wordt in de groep van de Kredietbank nl. de keuze voor hoofdzakelijk handels- en financiële activiteiten, waarbij ze hun industriële ambities grotendeels laten varen. Eerder dan de alliantie en wederzijdse ondersteuning die Quévit veronderstelt tussen een Vlaams industrieel initiatief en een Vlaams financieel kapitaal, zien we op dat ogenblik uit dit industrieel desengagement der banken belangenconflicten groeien tussen financiers-handelaars enerzijds en industriëlen anderzijds. Men zou die tegenstelling ook geografisch kunnen vertalen in een groeiende polarisering tussen Antwerpen en de overige Vlaamse gewesten. De opties die in deze periode door het Vlaamse kapitaal worden genomen liggen voor een groot deel ten grondslag aan de verdere regionale ontwikkeling van Vlaanderen.

We kunnen aanwijzingen vinden voor het bestaan van conflictmomenten tussen Vlaamse industriële centra en het financiële en handelscentrum Antwerpen in de ontwikkeling van de Vlaamse patroonsorganisatie, het V.E.V.

Reeds bij de oprichting van het V.E.V. ontstaan er meningsverschillen rond twee punten. Er is kritiek op het hoge lidgeld waardoor kleine bedrijven worden uitgesloten. Het V.E.V. echter wil expliciet een elite van groothandelaars, industriëlen en financiers samenbrengen.

Een tweede punt van kritiek staat niet los van het vorige, nl. de reactie dat Antwerpen te sterk vertegenwoordigd is in de Raad van Beheer en het Dagelijks Bestuur van het V.E.V.

Een belangrijk twistpunt dat voortdurend terugkomt betreft de structuur van het V.E.V. Zal het V.E.V. zich organiseren in een meer gecentraliseerde structuur op basis van bedrijfstakken ofwel op basis van gewestelijke beroepsorganisaties die eerder spontaan op initiatief van de verschillende subregio's ontstaan ?

De financiële sector opteert duidelijk voor een gecentraliseerde structuur. Ook hier zal het initiatief tot centralisering van de financiële belangenorganisatie binnen het V.E.V. uitgaan van Antwerpen. De 'Antwerpse Financiekring' zoekt toenadering tot de verschillende regionale financiële kringen in Vlaanderen. Daaruit groeit het 'Vlaams Financieel Verbond' (1928) dat via het V.E.V. de Vlaamse financiële belangen wil verdedigen. Dit 'Vlaams Financieel Verbond' stelt zich tot doel '... uit alle kracht meewerken om van Antwerpen het financieel centrum van Vlaanderen te maken' (15).

Terwijl de regionale financiële kringen zich het eerst als sector binnen het V.E.V. organiseren, wordt uiteindelijk ook de principiële beslissing genomen om de industriële sector te structureren op basis van bedrijfstakken, beroepsorganisaties te centraliseren en ze per bedrijfstak te organiseren onder de top van het V.E.V.

Dit gaat in tegen de wens van verschillende gewestelijke afdelingen, waar juist tijdens de crisis stemmen opgaan voor een steviger uitbouw van de gewestelijke sekretariaten, die beter in staat zouden zijn de noden van de gewestelijke economie te behartigen. Terwijl het V.E.V. de centralisering van bedrijfstakken onder het Comité Central Industriel (huidige V.B.O.) bekritiseert, en daarin een versterking van de centraliserende macht van Brussel ziet, volgt het V.E.V. zelf een gelijkaardige strategie in Vlaanderen, met Antwerpen als centrum.

Tegenstellingen tussen industriëlen en financiers-handelaars komen tijdens de crisis het duidelijkst naar voor in de discussie binnen het V.E.V. over het beginsel van de vrijhandel. De verwerkende industrie heeft alle baat bij een interventie vanwege de regering in de richting van protectionisme, terwijl dit juist ingaat tegen het belang van de handelsfunctie van de haven van Antwerpen.

Het V.E.V. komt weliswaar op voor de belangen van de textielsector, door een rechtmatig aandeel op te eisen voor die sector in de kredieten die de overheid tijdens de crisis ter beschikking stelt van de industrie. Maar daar staat tegenover dat de Vlaamse kapitaalgroep – de Groep van Leuven – zelf niet in staat is tot die herstructurering omdat voordien andere prioriteiten werden gelegd.

Tot de bankhervorming van 1934 kan de Bank voor Handel en Nijverheid van Kortrijk zich binnen de groep van de Kredietbank als zelfstandige bank handhaven naast de Algemene Bankvereniging. Het is ook tijdens die periode (1900-1930) dat Vlaanderen



twee groepen telt : de as Antwerpen-Brussel enerzijds en Kortrijk anderzijds vertonen de meest uitgesproken lokationele voordelen.

De textielindustrie in Kortrijk kent een meer dynamische ontwikkeling dan die in Gent. Het Belgische Vlasbazenverbond, een gewestelijke afdeling van het V.E.V., zal in samenwerking met het financiële kapitaal van de Bank voor Handel en Nijverheid de mechanisatie en concentratie in de Kortrijkse vlasindustrie introduceren.

Maar de zelfstandige rol van die Kortrijkse bank in de stimulering van de plaatselijke textielsector is uitgespeeld wanneer die bank tijdens de recessie wordt opgeslorpt door de centrale Antwerpse bank uit de Kredietbankgroep.

Ook de komst van een Economische Technologisch Instituut te Antwerpen in 1936 onder impuls van het V.E.V., terwijl West-Vlaanderen reeds jaren ijvert voor de inrichting van een Hoger Vlasinstituut om de crisis in de vlasnijverheid te bestrijden, zegt iets over de toenemende centraliseringstendenzen binnen het V.E.V.

Ook binnen de groep van de Société Générale wijzen enkele ontwikkelingen op veranderingen in de relatie tussen financiers en industriëlen, waarbij het accent zal verschuiven van de tweede groep naar de eerste.

En zoals we dit zagen gebeuren in de groep van de Kredietbank, heeft die verschuiving ook hier te maken met een verlegging door de Société Générale van haar belangstelling van de industriële centra naar de handelsmetropool Antwerpen.

Maar de reactie van de Société Générale op de door de wet opgelegde nieuwe structuur blijft toch eerder ambivalent, wat logisch is vermits de machtspositie van de industriëlen binnen de groep hierdoor wordt aangetast. Tijdens het eerste kwart van de 20ste eeuw werd de gouverneurstitel van de Société Générale voorbehouden voor 'capitaines of industry', terwijl de vice-gouverneur eerder een financier was.

Wat tekenend is voor de toenemende invloed van de financiers in de groep, is hun verschijnen op het politieke toneel, wat vooral opvalt in 1934, het jaar van de bankcrisis en bankhervorming. In dat jaar maken de financiers Theunis als eerste minister en gewezen directielid van de Société Générale, en Francqui als minister zonder portefeuille en gouverneur van de Société Générale, als extraparlamentairen deel uit van de regering.

In 1934 is ook het Vlaams kapitaal vertegenwoordigd door belangrijke ministerportefeuilles. G. Sap als afgevaardigd Beheerder van de Algemene Bankvereniging wordt minister van financiën ; Fr. Van Cauwelaert die aan de basis stond van het Algemeen Beleggingskantoor N.V. en van de levensverzekeringsmaatschappij Mercator heeft de portefeuille van Economische Zaken en Landbouw ; Ph. Van Isacker, de latere ondervoorzitter van de Kredietbank, is minister van Arbeid en Sociale Voorzorg.

Terwijl dus financiers uit de omgeving van de Société Générale meewerken aan de bankhervorming, wordt die toch blijkbaar ambivalent onthaald in de groep.

Reeds in het jaarverslag van 1938 worden de presentaties van de nieuwe structuur met enige rancune geëvalueerd : 'Na een ervaring van vier jaar mogen we redelijkerwijze besluiten dat de twee fracties waarin onze zakenbanken werden gesplitst, depositobank enerzijds en participatiemaatschappij anderzijds, noch het dynamisme, noch de continuïteit van de vroegere bank kunnen opbrengen ...'



Maar het is niet zozeer die nieuwe bankwet die de Société Générale een andere koers doet varen. De tendens om meer het accent te leggen op de financiering van handels- en havenactiviteiten zit er reeds in van na de eeuwwisseling.

Traditioneel stond de onderneming als instrument van produktie centraal in de groep en in functie daarvan de financiering van dat produktieapparaat. Heel de interne structuur van een onderneming was gericht op de produktiefunctie en op de technische aspecten ervan. Daarmee hing samen de geprivilegieerde positie van de ingenieur als animator van de onderneming. De marktfunctie was weinig uitgebouwd vermits de groep van de Société Générale lange tijd een monopolie bezat op de binnenlandse afzetmarkt en op de grondstoffenmarkt (Belgisch Kongo). De kontaktman tussen het bedrijf en de holding was meestal zelf ingenieur uit de sector waartoe het bedrijf behoort en verdedigde diezelfde produktie-technische redenering op groepsniveau.

Maar op dat groepsniveau moeten stilaan de discussies losgekomen zijn tussen de industriëlen en de financiers-handelaars.

Een indicator voor het overwicht dat de tweede groep op de eerste verkrijgt, is de stopzetting van de autoproduktie in FN (1935), wat samenhangt met de genomen optie de autoassemblage in filialen van buitenlandse bedrijven in de Antwerpse haven te stimuleren. Een Belgisch-Amerikaans handelsverdrag (1935) vergemakkelijkt de invoer van auto-onderdelen in België, wat de definitieve expansie van General Motors en Ford te Antwerpen in gang zet. Die invoer en uitvoer van geassembleerde wagens zal de havenactiviteiten in hoge mate stimuleren, activiteiten waaraan de Société Générale steeds meer zal deelnemen. Het is opnieuw tijdens de regering Theunis, waarin Brusselse en Vlaamse financiers vertegenwoordigd zijn, dat die handelsovereenkomst tot stand komt.

Minerva, een Antwerpse autofabriek (3000 werknemers in 1914) die een samenwerkingsakkoord sloot met FN, gaat enige tijd voor FN failliet.

Het Vlaamse kapitaal dat zich op dat ogenblik volop te Antwerpen centraliseerde, heeft zoals het Brusselse kapitaal niet geopteerd voor een eigen autoproduktie.

Naarmate de Société Générale haar belangen verlegt naar de Antwerpse haven, komen handelsfuncties en de financiering van die functies meer centraal te staan in de groepsstructuur.

Het handels- en financiële centrum Antwerpen zal rond de eeuwwisseling duidelijk aan belang winnen. De grootste handelsbank in Antwerpen, de Banque d'Anvers of de Bank van Antwerpen, is een zelfstandige dochterbank van de Société Générale is.

Vanuit de filosofie die de organisatie van haar dochterbanken beheerst, zal de Société Générale naar integratie streven van de Banque d'Anvers met plaatselijke hoog geplaatste personen uit het bedrijfsleven. Zo vindt men in de Raad van Beheer van de 'Bank van Antwerpen' namen terug als de Bary en Osterieth (oorspronkelijk Duitse families, die de leiding hadden over grote Antwerpse handelshuizen, financiële instellingen, rederijen).

Hier ligt reeds de basis van een continu proces van belangenverwevenheid in de Antwerpse maritieme sector tussen de groep van de Société Générale en Duitse groepen. De aktuele samenwerking in de haven tussen de CMB (rederij van de Société Générale)



en de groep Ahlers, de CMB en de financiële groep Kreglinger, volgt logisch uit dit verleden.

Dat de 'Bank van Antwerpen' een belangrijke plaats gaat innemen in de groep van de Société Générale, komt tot uiting in de herstructurering van de groep bij de splitsing van de gemengde bank. Terwijl de nieuwe 'Bank van de Generale Maatschappij' alle dochterbanken zal reduceren tot eenvoudige bankfilialen, blijft de Bank van Antwerpen een zelfstandige N.V., de enige zelfstandige dochterbank dus. Daardoor wordt de specialisatie van de 'Bank van Antwerpen' als handelsbank benadrukt in de context van de groep.

De 'Bank van Antwerpen' zal in de eerste plaats aan financiering van havenactiviteiten doen (rederijen, scheepsagenturen, expeditiekantoren, stouwerbedrijven, naties ...). In aanvang zijn het bij uitstek kortetermijnkredieten. Maar de privatisering van de haven in de jaren '60, waarbij niet meer de stad maar wel de havenbedrijven zelf voor de nodige apparatuur en opslagruimte moeten zorgen, zal die bedrijven in toenemende mate afhankelijk maken van kredietinstellingen voor de financiering van hun uitrusting met investeringskredieten (middellange termijnkredieten). De schuldenlast van die bedrijven neemt enorm toe (16).

De Société Générale had reeds in de jaren '20 een begin van groepsvorming in de Antwerpse haven tot stand gebracht door participaties te nemen in de maritieme sektor. De schuldfinanciering van maritieme bedrijven in de jaren '60 vormt een nieuwe start tot de verdere uitbouw, onder de controle van de Société Générale, van een volledig geïntegreerde transportketen (vervoer van de plaats van oorsprong tot de plaats van bestemming).

Die expansie van kredieten aan havenbedrijven vereist een steeds verdere concentratie van kapitalen te Antwerpen. Daartoe zal in 1965 de Generale Bankmaatschappij fusioneren met haar dochterbank de 'Bank van Antwerpen' en met een andere bank die het Brussels grootkapitaal in Antwerpen vertegenwoordigt de 'Société Belge de Banque' onder controle van de families Boël, Janssen en Solvay.

Heel dit financieringsapparaat van handels- en transportactiviteiten zal een leven op zich gaan leiden. En wanneer de Société Générale toch ook een aantal industriële activiteiten zal uitbouwen in de Antwerpse regio dan worden die selectief gekozen in functie van hun aandeel in de import van grondstoffen en/of in functie van hun exportgericht zijn (Non-ferro, tabak, papier, diamant ...) terwijl in het eerder geïndustrialiseerd Wallonië de produktiefunctie in de groepsorganisatie primeert (daarnaast staat een financieringsapparaat dat functioneel is voor die industriële activiteit), keert de relatie zich nu om. De groep zal in de Antwerpse regio eerder de rendabiliteit van import-, export- en financieringsfuncties centraal stellen, wat de afhankelijkheid van het individuele bedrijf dat de produktie verzorgt doet toenemen.

### 3. De periode na WO II

#### a. *De expansie van de jaren '60 rust op een systematische schuldfinanciering vanwege de bedrijven.*

Uit deze analyse van de periode vóór WO II komen een aantal gelijkaardige ontwikkelingen naar voor binnen de onderscheiden kapitaalgroepen.

Die veranderingen monden uit in nieuwe groepsstructuren die een juridische neerslag krijgen in de bankwet van 1934. De financieringsfunctie komt veel meer los te staan van de produktiefunctie. De belangen van financiers zullen minder parallel lopen met die der industriëlen. Dit komt reeds vroeg tot uiting in de opkomst van Antwerpen als nieuwe groeipool.

Vandaar dat Quévit veel te abstract, op basis van etnische motieven, de financieringsstrategieën van het Vlaamse kapitaal isoleert van die van het nationale grootkapitaal. De gedragingen van die fracties van de burgerij moeten veel meer geïntegreerd worden. En de basis voor die integratie is reeds te vinden in de periode na WO I.

De manier waarop het financiële, het industriële en het handelskapitaal zich hebben gestructureerd in de jaren '20 en '30, is zeer bepalend geweest voor de verdere economische ontwikkeling. In wat volgt zullen we trachten enkele aanduidingen te geven die verwijzen naar een continuïteit in die ontwikkeling. Meer abstraherend zouden we die continuïteit willen omschrijven als een proces, waarbij onzekerheden of risico's die spelen op de markt steeds meer worden doorgeschoven van het financiële kapitaal (of het kapitaal in geldvorm waarmee bepaalde produktieprocessen worden gefinancierd) naar het produktieve of industriële kapitaal dat het machinepark, de grondstoffen, de werknemers omvat (of ook het kapitaal dat werkelijk functioneert in het produktieproces). Anders gezegd, het financiële kapitaal zal zich steeds minder binden aan een bepaald produktieapparaat in een bepaalde regio ; het zal zijn risico verder spreiden in de ruimte ; geldstromen worden steeds minder lokaliseerbaar. De onzekerheid rust dan grotendeels op de economische ontwikkeling van streken en op de plaatselijke werkgelegenheid en welvaart.

De expansie van de jaren '60 zal door het bankwezen op een geheel andere manier gefinancierd worden dan de expansie van de jaren '20. In beide gevallen gaat het om een zeer schoksgewijze expansie waarbij de bedrijven een beroep moeten doen op externe financiering. Maar terwijl het risico van die financiering in de jaren '20 nog grotendeels bij de banken en hun spaarders lag (banken gaan over de kop, verlies van spaargelden), wordt dit risico nu doorgeschoven van de individuele spaarder naar de gemeenschap en van de bank naar het individuele bedrijf. Het grootkapitaal engageert zich steeds minder met risicokapitaal in het bedrijfsleven. Dit zal de aanleiding vormen voor een systematische schuldfinanciering zowel vanwege de staat als vanwege de bedrijven. Laten we dit even van naderbij bekijken.

Traditioneel in België deed een groter bedrijf voor zijn expansie een beroep op de uitgifte van aandelen. Om goed te staan op de emissiemarkt van aandelen ging het management van zo'n bedrijf veel belang hechten aan een stabiel en zo mogelijk stijgend dividend.



Dit betekent dat de strategie van zelffinanciering weinig ontwikkeld was in de Belgische bedrijven op een ogenblik dat het bankwezen juist zal opteren voor een verminderd engagement in industriële financiering met risicokapitaal. Vermits die traditie van zelffinanciering ontbreekt hebben de bedrijven niet voldoende reserves opgebouwd om de snelle expansie van de jaren '60 aan te kunnen.

Misschien ligt hier wel een grond van verklaring voor het ontbreken in België van eigen multinationale industriële groepen van de omvang van een Philips, Shell, Akzo, Unilever in Nederland. De Nederlandse banken zijn, na een kort intermezzo van participatie in de industrie tijdens de jaren '20, vrij snel teruggevallen op hun traditionele rol van handelsbanken. De bedrijven zijn daar a.h.w. bijna steeds aangewezen geweest op eigen winstreservering voor hun expansie en zijn daarin dan ook meer bedreven geworden.

In België zal de ratio eigen/vreemd vermogen in de bedrijven vooral na 1960 voortdurend dalen. Kredieten worden vanwege het bankwezen aan de industrie verstrekt op basis van een enorme mobilisering van het spaarwezen.

En de financieringswijze met eigen versus vreemde middelen vertoont meer recent ook enkele subregionale verschillen. Terwijl in de meeste regio's van Vlaanderen de evolutie tussen 1972 en 1976 schoksgewijs verliep zonder een vaste trend te vertonen, springt Antwerpen naar voor met een voortdurende en vrij drastische daling van de financiering met eigen middelen (18).

We wezen er reeds op dat de met de haven verbonden bedrijven belangrijke schulden aangaan naarmate de privatisering van de haven verder doorzet. Daarnaast wijst de Belgische Vereniging der Banken (gebiedsafdeling Antwerpen) erop dat de Antwerpse directies van de banken een zeer actieve rol speelden bij het aantrekken van buitenlandse industrievestigingen in de haven en de Antwerpse Kempen. Zij financierden deze projecten met z.g. 'investeringskredieten' of grote kredieten met een looptijd tussen 3 en 10 jaar (19).

Het lijkt erop dat banken grote schuld marges toestaan aan buitenlandse bedrijven. Daarbij lopen die banken minder risico vermits de financiële structuur van die vestigingen (die op zichzelf beschouwd weliswaar zeer zwak is) een heel ander uitzicht krijgt wanneer men de vestiging plaatst in het kader van de internationale groep.

Die buitenlandse vestigingen maken handig gebruik van de geboden 'zachte' kredietmogelijkheden op de Belgische kapitaalmarkt eerder dan een beroep te doen op de eigen mogelijkheden door zelffinanciering.

De expansiewetgeving heeft die vorm van financiering in de hand gewerkt (20). Kapitaalpremies op de inbreng van risicokapitaal werden tot 1977 gereserveerd voor ontwikkelingszones, terwijl bijna het volledige Antwerpse industriegebied buiten zo'n zone valt en dus enkel kon een beroep doen op rentesubsidies. Ook het selectief toekennen van kredieten aan grotere projecten, wat dan meestal buitenlandse projecten zijn, werd door de expansiewetgeving gestimuleerd omdat tot 1978 de rentetoelage beperkt was tot termijnkredieten, terwijl juist kortlopende kredieten eerder door kleinere bedrijven worden opgenomen.

We kunnen dus stellen dat de Antwerpse regio als aantrekkingspool van buitenlandse vestigingen een uitgelezen werkterrein werd voor het bankwezen in de expansieve jaren '60. Het was een keuze voor het kleinste risico, waarbij zowel de buitenlandse

vestiging als de bank de onzekerheid die gepaard gaat met een industriële investering ten dele konden afwentelen op de gemeenschap via hun beroep op rentesubsidies en de staatswaarborg.

In welke richting ontwikkelen zich nu groepen van industriële bedrijven en groepen van financiële instellingen.

Op basis van enkele gedeeltelijke en voorlopige aanduidingen zouden we de volgende hypothese willen verwoorden.

Eenzijds weerspiegelt de reorganisatie van de financieringsfunctie een toegenomen centralisatie van de beslissing tot verdeling van de financiële middelen. Er tekent zich een meer duidelijke financiële groepsvorming of een nauwere samenwerking tussen de onderscheiden gespecialiseerde financiële instellingen onderling af. Ook het grote multinationale industriële concern evolueert naar een centralisering van de eigen financieringsfunctie in de groep.

Daartegenover staat dat anderzijds de industriële groepsvorming er eerder gaat uitzien als een vrij losse en meer voorlopige federatie van bedrijven van verschillende omvang. Het zal minder gaan om een duidelijk omschreven groep (een aantal productiebedrijven aangewezen op een financieel centrum). De relatie tussen het productiebedrijf en dat financieel centrum wordt eerder complex, in de zin van een onderling aantrekken en elkaar afstoten. De grens tussen een groep bedrijven en de buitenwereld wordt meer poreus.

Met die meer tijdelijke groepsvorming hangt samen dat groepsstructuren bij hun reorganisatie : ten eerste expliciet gaan refereren naar de regio van inplanting van hun eenheden ; ten tweede de KMO zullen zien als meer actieve partner binnen de vrij losse groepsstructuur. Dit werken we verder uit.

#### *b. De centralisering van de beslissing tot financiering.*

Financiële instellingen zullen zich duidelijker als groep manifesteren. Enkele recente herstructureringen in het bankwezen verwijzen naar een gemeenschappelijke tendens die erin bestaat dat de entiteit 'financiële groep' aan belang wint tegenover de entiteit 'holding' en de entiteit 'bank'. Het is de bedoeling dat het belang van een effectieve groepsleiding in de toekomst zal toenemen op gebieden zoals planning van de verdere uitbreiding van de groep, de coördinatie tussen de afzonderlijke werkmaatschappijen en het samenbrengen en de optimale spreiding van de financieringsmiddelen. De groepsstructuur moet een geheel vormen dat meer is dan de som van de samenstellende polen (bank en holding) en hun subpolen.

Twee groepen, de Almanij-Kredietbank groep en de groep Brussel-Lambert, hebben zich recent reeds een formele structuur aangemeten om die doelstelling te realiseren. Beide groepen hebben een superstructuur in holdingvorm opgericht die verantwoordelijk is voor de groepspolitiek waaronder dan verschillende polen zich specialiseren in diverse financiële diensten. De Paribasgroep werkt ook in de richting van eenheid van aktie en complementariteit tussen de eenheden alhoewel daar geen formele superstructuur bestaat. De evolutie is minder uitgesproken bij de Société Générale (21).



Het is opvallend dat opnieuw de Almanij-Kredietbank-groep en de groep Brussel-Lambert koplopers zijn in de recente herstructurering zoals ze dat waren in de periode vóór de opheffing van het gemengde bankwezen. Het is vrij moeilijk om nu reeds een interpretatie te geven aan die vernieuwing, maar er zou in de evolutie van die twee groepen een continuïteit kunnen bestaan – duidelijker aanwezig dan bij andere groepen – naar een toenemende centralisering en onderscheiding van de diverse financiële functies (de kapitaalbreng, de know-how op financieel gebied, het financieel beheer ...) tegenover de meer verspreid voorkomende productie-activiteiten, die uiteindelijk zelf hun eigen rendabiliteit moeten veilig stellen om te overleven.

De multinationale onderneming of de industriële groep komt tot een centralisering van de financieringsfunctie binnen haar groepsstructuur door het accent te verleggen van een meer functionele naar een meer divisionele structuur. Een divisionele structuur steunt op het principe van eenheden die zich groeperen rond een produkt. Die eenheden zijn centra van winst. Ze voeren onderling concurrentie om de beschikbare kapitalen binnen de groep. Een centrale instantie dirigeert de gelden naar de meest rendabele projecten.

*c. Groepsstructuren referen expliciet naar de regio van inplanting van hun eenheden.*

Aan de ene kant is er dus een zekere tendens tot centralisering van financiële structuren.

Nu wordt door sommigen verondersteld dat daarnaast ook de organisatorische principes op basis waarvan de productie-activiteiten en de nevenactiviteiten van die productie (handel, research, transport ...) zich structureren, aan verandering toe zijn (22). De groepsvorming van die activiteiten zou eerder tenderen naar een verzameling – op een meer losse en voorlopige basis – van eenheden van ongelijke dimensie. Elke eenheid moet eerder terugvallen op de eigen inventiviteit om al of niet te overleven dan dat een afdeling of vestiging aanspraak kan maken op een zekere groepsolidariteit van die ruimere structuur.

Tegenover een centralisering van de strategische functie 'financiering van het productieproces' zou dus een zekere decentralisering van verantwoordelijkheden staan naar kleinere organisatorische eenheden waarbij meer een beroep wordt gedaan op het lokale potentieel van die eenheden.

Dit is een vrij recente ontwikkeling die in België nog niet systematisch werd onderzocht. Verder verwijzen we naar enkele eerdere fragmentarisch verzamelde voorbeelden die doen vermoeden dat dergelijke nieuwe organisatorische principes ook in België niet vreemd zijn aan sommige vormen van herstructurering.

Maar vooraleer we dit doen staan we even stil bij het type van industriële concentratie dat aan die nieuwe ontwikkelingen voorafging.

Reeds tussen de twee wereldoorlogen worden de eerste industriële groepen gevormd. Dit gebeurt vooral onder impuls van de Société Générale en met de bedoeling eenheden samen te brengen en te specialiseren.

Maar vooral sedert het begin van de jaren '60 doet zich een enorme versnelling voor in deze concentratie via externe groei (fusie, overname, kapitaalsparticipatie). Dit verloopt in twee etapes.

Tot ongeveer het midden van de jaren '60 speelt dit proces zich af op nationaal niveau. Grotere bedrijven slopen kleinere bedrijven op en zullen zo de omvang van hun activiteiten uitbreiden, ze diversifiëren en vertikaal integreren. Zo vormen zich groepen zowel in samenwerking met het Belgisch financieel kapitaal (Acec, Glaverbel, Fabelta, Petrofina, Carbochim, UCO, PRB ...) als los daarvan (Bckaert, Gevaert, General Biscuit, General Food ...).

Voor na '65 grijpen fusies plaats tussen die reeds gevormde groepen op Europees niveau of met Amerikaanse groepen. Op dit internationale niveau worden gelijkaardige activiteiten gegroepeerd rond spilondernemingen waarbij afmeting en organisatie diepgaand veranderen. Men krijgt een belangrijke concentratie van werkgelegenheid in grote productie-eenheden en een snelle integratie van activiteiten naar boven en naar onder. De typische organisatievorm is de functionele structuur. De functionele structuur is een verticale opeenstapeling van fasen van een productieproces in verschillende afdeling en vestigingen. Die eenheden zijn geen centra van winst ; zij kunnen verantwoordelijkheden naar elkaar doorschuiven en hun prestaties worden moeilijk geëvalueerd op basis van het criterium rendabiliteit.

Typisch voor die periode is dat de kloof tussen die geconcentreerde structuren en de overblijvende KMO's steeds groter wordt. Naast de groep KMO's die hun zelfstandigheid bewaren wordt een deel geïntegreerd als toeleveranciers of onderaannemers binnen die grootschalige structuur.

Nu zijn er enkele aanwijzingen die doen veronderstellen dat ook in België de basisprincipes van groepsvorming aan verandering toe zijn. En die organisatorische veranderingen zijn belangrijk om volgen vanuit een regionaal-economisch perspectief. Want die veranderingen doen vermoeden dat het bindend of samenhoudend principe bij groepsvorming minder de sectoriële specialisatie of de verticale integratie van functies wordt over regio's en landen heen dan wel de regio van inplanting zelf als context van een diversiteit aan activiteiten.

We zouden durven stellen dat zowel het Latijnse concept van de gemengde bank als de Amerikaanse opvatting van de multinationalaal, die zich in het verleden erg verschillend ontwikkelden, nu beide iets van die nieuwe organisatorische principes in zich dragen.

In de eerste plaats groeit, zoals we boven reeds aangaven in beide structuren een sterke centralisatie van financiële functies.

Daarnaast evolueren beide groepsvormen, de financiële holding en de multinationale industriële groep, naar een zekere decentralisering van bepaalde verantwoordelijkheden naar de lokale vestigingen toe. Het is de bedoeling van beide structuren de markt wetten meer vrij spel te laten binnen de eigen groep. Men zou kunnen spreken van een internalisering van de kapitaalmarkt. Het risico van overleven rust grotendeels op de inventiviteit van de afzonderlijke eenheid. De groepssolidariteit zal minder spelen. Eenheden kunnen minder gemakkelijk verantwoordelijkheden naar elkaar doorspelen. Daarentegen zullen beide groepsstructuren eerder kunnen steunen op en refereren naar de lokale regionale betrokkenheid van die eenheden.

Dit wordt een noodzaak voor de groep in een periode van recessie. Het risico spreiden over een diversiteit aan initiatieven binnen een regio biedt meer garanties dan de



concentratie van belangen in een sector. Die concentratie van belangen in een sector leidde dikwijls tot een verticale opdeling van productiefasen over verschillende vestigingen en tot het ontstaan van grootschalige structuren ten gevolge van overnames, fusies, vreemde inplantingen. Zo kan een vrij afstandelijke relatie groeien tussen bedrijf en omgeving. Lokale bedrijfsvestigingen gaan op in ruimere structuren waardoor de betrokkenheid van die lokale bedrijfsleiders en werknemers bij het plaatselijk productiegebeuren zal afnemen.

Vanuit een organisatorische efficiëntie betekent dus een afbouwen van de groepssolidariteit tussen eenheden onderling en de tendens naar een nieuwe autonomie van de plaatselijke vestiging tevens een beroep doen op het lokale potentieel dat aanwezig is.

Bij een divisionele structuur in een industriële groep gaat het om regionale divisies, elk gespecialiseerd in een bepaald produkt, die onderling met elkaar in concurrentie zijn om de beschikbare middelen binnen de groep.

Voorbeelden van zo'n recente herstructureringen in de richting van een divisionele structuur vinden we o.m. bij Agfa-Gevaert, BASF, Ford-Genk, ACEC, General Biscuit, Ahlers (23).

In de financiële groep kent men het zeer recente fenomeen (tweede helft van de jaren '70) van de creatie van regionale holdings die hun belangen richten op specifieke regio's in plaats van ze te bundelen in bepaalde sectoren. In feite is het principe niet zo nieuw. Het vertoont veel gelijkenis met de wijze waarop de Société Générale rond de eeuwwisseling via haar netwerk van regionale dochterbanken het plaatselijk industrieel initiatief ondersteunde. De retromode slaat ook op het vlak van bedrijfsstructuren toe.

Cobepa bouwt in de jaren '70 haar beleidsfilosofie, gebaseerd op geografische groeipolen, uit gespecialiseerde subholdings moeten soepel inspelen op een bepaald landsgedeelte: IBEL voor Antwerpen, MOSANE voor Luik, RUAU voor Charleroi, REGIO voor Limburg.

Die structuur van regionaal gespecialiseerde holdings wordt ontworpen, enerzijds in functie van een doorgedreven risicoverdeling, anderzijds om een beroep te kunnen doen op het potentieel aan managementinbreng in een bepaalde regio. Het is de bedoeling plaatselijke dynamische ondernemers te associëren via een participatie in de regionale holding.

De UFI (Union Financière Industrielle) voor de financiering van KMO's in Wallonië, en de V.I.V. (Vlaamse Investeringsmaatschappij) om te participeren in KMO's van het Vlaamse land.

De Almanij-groep heeft reeds langer de investeringsmaatschappij INVESTCO in Vlaanderen en breidt recent via overname van een regionale bank in Verviers, de Banque Populaire, haar invloed in Wallonië verder uit.

*d. De KMO als meer actieve partner binnen een vrij losse groepsstructuur.*



financiële holding, wordt vrij duidelijk gerefereerd aan de geografische context van de produktie-eenheid waarmee die verbonden is.

Een tweede overeenkomst is dat de KMO expliciet een plaats toegewezen krijgt in beide groepsstructuren. Zonder die tendens vooralsnog te willen veralgemenen zijn volgende voorbeelden toch wel indicatief voor actuele veranderingen.

Terwijl in de jaren '60 een kloof bestond tussen grote ondernemingen en KMO's, ontplooiën groepen in de jaren '70 allerlei initiatieven in de richting van KMO's in 'hun omgeving'.

Een voorbeeld is ACEC, dat vroeger eerder samenwerking zocht met grote partners zoals Philips (in CBRT-Brugge).

Nu volgt Acec een geheel andere groeipolitiek. Acec zoekt niet meer naar belangrijke partners en beperkt zijn omzet. Acec zoekt wel naar nieuwe producten en nieuwe technologieën door te participeren in kleinere potentieel rendabele bedrijven. De recente overname door Acec-Noord (met de GIMV) van het Westvlaamse electro-technische bedrijf Barco kadert in dit nieuwe type van expansiestrategie. Terwijl voorheen fusie met overname van een kleiner bedrijf een duidelijke integratie in de groep betekende, ontstaat nu een meer complexe binding met de groep. De kleinschaligheid blijft gerespecteerd : GIMV en Acec vormen samen een holding, waarvan vier N.V.'s zullen afhangen, de vier divisies van het vroegere bedrijf Barco.

Een ander type van vrij voorlopige groepsvorming van eenheden met een verschillende dimensie is het tijdens de tweede helft van de jaren '70 opduikende fenomeen van kenniscombinaties of engineeringconsortia. Samen met de grote researchinstaties van de Société Générale (Electrobel, Tractionel) nemen een aantal kleinere studie-bureaus — in een tijdelijke samenwerking — deel aan één of meerdere operaties van transfert van technologie.

Het recente DIRV-initiatief uitgaande van de Vlaamse Deelregering speelt op die ontwikkelingen in. Tijdens de z.g. technologiedagen krijgen grote concerns de kans projecten voor te stellen om zodoende tijdelijke samenwerkingsverbanden met Vlaamse KMO's rond dat specifieke project tot stand te brengen.

Terwijl in de bovengenoemde gevallen de basis van samenwerking een technologische omgeving is, zijn andere omgevingen denkbaar, zoals de geografische. Zo groeit in de regio, naast de traditionele relatie van onderaanneming (de KMO die ten allen tijde de zich snel aanpassende en toereikende arbeidskracht levert), een meer actief partnerschap tussen de KMO en het grote (multi)nationale concern.

Allerlei kleine dienstverlenende bedrijven verplaatsen zich naar het industrieterrein (verkoop, bank, beschermde werkplaats, verhuur, verzending, verpakking, herstel) in functie van de industriële activiteiten daar. Grote bedrijven in een regio nemen het initiatief de kleine bedrijven bij te staan. Ze creëren relaties van peterschap, die gaan van advies inzake sociale wetgeving tot hulp bij technische problemen, tussen een groot bedrijf en een plaatselijke KMO.

Kleine en grote bedrijven organiseren zich op het niveau van een industrieterrein om hun gemeenschappelijke belangen te verdedigen in de zin van het aanleggen en onderhouden van het industrieterrein, het samen opstellen van rampenplan en het opstellen van een gemeenschappelijk personeelsbeleid (24).



### III. DE NOODZAAK VAN VERNIEUWE OPTIES VOOR EEN VLAAMS REGIONAAL-INDUSTRIEEL BELEID

Uiteindelijk is een verder onderzoek naar de boven aangeraakte nieuwe ontwikkelingen in de industriële en financiële sector pas zinvol, wanneer het ook enkele aanduidingen kan geven in welke richting het industrieel beleid daarop kan inspelen.

Dit wordt vrijwel onmogelijk wanneer men – zoals sommigen doen – die veranderingen uitsluitend interpreteert in de zin van opkomst in de jaren '70 van een 'ideologie van de innovatieve kleine onderneming'. De roep naar kleinschaligheid en de expliciet betuigde solidariteit van de groep met de lokale arbeidsmarkt als regio van inplanting van de vestigingseenheid zouden getuigen van een zoeken naar nieuwe vormen van legitimering en van sociale consensus door de groep. Dit moet verhinderen dat het voortschrijdend proces van centralisering van beslissingsstructuren, waarbij steeds meer kleinere eenheden ongemerkt opgenomen worden in ruimere verbanden, aan de oppervlakte komt.

Het komt ons voor dat de erkenning van een feitelijke organisatorische ontwikkeling, het ontstaan van een zeer complexe relatie tussen eenheid en centrum en een relatie die zowel autonomie inhoudt als een verplicht zich wenden tot de centrale diensten van de groep meer aanknopingspunten biedt voor een inspelen op die ontwikkelingen door een vernieuwd industrieel beleid.

Men kan die beweging van uiteenbarsten van industriële en financiële groepen in kleinere economische eenheden en het duidelijker plaatsen van die eenheden in hun regionale context ook zien als een noodzakelijke organisatorische aanpassing van die groepen aan een situatie van recessie met de bedoeling de nodige flexibiliteit te verwerven.

Een industrieel streekbeleid zou die organisatorische principes kunnen aangrijpen en ombuigen in functie van een regionale beheersing van technologische en industriële vernieuwing en van de daartoe aangepaste kwalifikaties.

Dit lokale potentieel is sterk afhankelijk zowel van het regionaal industriële overheidsbeleid als van de lokalisatiestrategie van grote groepen. Beide hebben gemeen dat ze bij het ruimtelijk opzetten van netwerken van eenheden kunnen voorbijgaan aan het historisch gegroeide en geaccumuleerde kennis- en kwalifikatiepotentieel in die regio.

Tot slot zouden we durven stellen dat de overheid steeds meer in staat is een relatief autonoom streekbeleid te voeren. De staatsinterventie wordt steeds intenser. De inbreng van risicodragend kapitaal door de (regionale) overheden wordt meer op prijs gesteld : ter aanvulling van de inbreng van privégroepen bij overname of herstructurering ; in sectoren die technologie exporteren naar landen die prijs stellen op één of andere vorm van staatsgarantie ; in sectoren die leven van overheidsopdrachten ; in researchcentra ten behoeve van de industrie ...

Een nieuw Vlaams industrieel beleid zou kunnen uitgaan van de optie dat de reproductie van in het verleden geaccumuleerde kennis, technologie en kunde in de onderscheiden subregio's wordt gegarandeerd en dat lokale produktie-eenheden in staat zijn het lokale kwalifikatiepotentieel te vernieuwen.

Het onderkennen van de wijze waarop actuele groepsstructuren zich vormen en

specifieke ruimtelijke segmenteringsprocessen van kennis en kunde doen ontstaan is een eerste vereiste om zo'n streekbeleid duidelijk te kunnen formuleren. Dit beleid kan dan inspelen op de complexe relatie die groeit tussen centrum en eenheden van de groep, op het voortdurend uitbalanceren in de groep van het evenwicht tussen centralisatie en decentralisatie van beslissingsstructuren.

Zo zou een zoeken naar de meest efficiënte organisatorische principes voor de zo noodzakelijke industriële vernieuwing kunnen samengaan met specifieke zelfstandigheidsaspiraties van de diverse regio's.

### SAMENVATTING

Zowel sommige neoklassieke analyses van regionaal-economische verschillen tussen Wallonië en Vlaanderen als de marxistische benadering die A. Roosens en M. Quévit voorstellen hebben – hoe verschillend hun werkwijze ook moge zijn – toch een punt van kritiek gemeen : de redenering wordt ten dele opgebouwd vanuit het belang van de eigen regio waartoe de verschillende auteurs behoren.

Er wordt een historisch-institutioneel perspectief vooropgesteld dat de opbouw van financiële en industriële groepen bekijkt vanuit interactie met specifieke historische marktomstandigheden. De overgang wordt geschetst van regionaal gedecentraliseerde bankstructuren, die de garantie inhielden van een potentieel evenwichtige subregionale expansie, naar regionaal en organisatorisch sterk gecentraliseerde financiële structuren waardoor de polarisering van Antwerpen t.o.v. de overige gewesten een feit wordt.

Het financiële kapitaal zal zich steeds minder binden aan een bepaalde ruimte. Daartegenover staat het meer recente gegeven dat groepsstructuren expliciet gaan refereren aan de regio van inplanting van hun produktie-eenheden en de KMO zullen zien als meer actieve partner binnen een losser groepsverband.

Systematisch onderzoek van die actuele institutionele ontwikkelingen kan een bijdrage leveren tot de herformulering van opties voor een nieuw Vlaams industrieel beleid.

### ABSTRACT

Both some neoclassical analyses of regional-economical differences between Flanders and Wallonia and the marxist analysis by A. Roosens and M. Quévit – however different their method may be – share a common criticism : the logic of reason is more or less biased by the authors' regional interests.

An historical-institutional perspective that views the building-up of financial and industrial structures in interaction with specific historical market-situation is proposed.

The transition from regional decentralised financial structures – which guaranteed well-balanced subregional expansion – to regional and organisational centralised financial structures – which results in a polarisation between Antwerp and the other Belgian regions is.

Financial capital disengages itself more and more from a specific local space. In contrast to this, financial and industrial institutions refer more explicitly to the locality of their production-units and integrate small and medium-sized firms as more active partners in their structures.

Systematic research on these new developments in economic institutions could contribute to the formulation of a new industrial policy for Flanders.

### NOTEN

1. Groep rond "Leuvense economische standpunten" ; voor een bespreking van die ideeën zie ook : J. BUNDERVOET, *Kapitaalstrategieën en regionalisering in België : enkele vragen en bedenkingen*, referaat congres Vereniging voor Sociologie, nov. 1981.
2. M. QUEVIT, *Les causes du déclin Wallon*, Vie Ouvrière, Bruxelles, 1978.
3. A. ROOSENS, *De Vlaamse kwestie, 'Pamflet' over een onbegrepen probleem*, Kritak, 1981.
4. Voor een verdere bespreking van Quévit's ideeën, zie J. BUNDERVOET, o.c.



5. Zie voor deze benadering o.m. :

O. WILLIAMSON, *Markets and hierarchies : analysis and antitrust implications*, 1975, N.Y.

H. DAEMS, *The holding company and corporate control*, Leiden, Boston, 1978.

G. KRUMME, *Corporate linkages, local employment and uncertainty. A framework for analysis.*, in Tijdschrift voor economische en sociale geografie, nr. 3, 1977.

6. Zie o.m. C. VANDERMOTTEN, *Ebauche d'une Macrogéographie de l'industrie en Belgique 1846-1970*, Thèse de doctorat en sciences géographiques, Institut de Géographie, U.L.B.

7. M. CHARVET, *La crise du système bancaire belge et sa réorganisation récente*, Paris, 1936.

8. H. DAEMS, o.c., 1978.

9. In *Groot-Brittannië* verloopt de bankconcentratie via opslorping van lokale banken door enkele grootbanken. Dit gebeurt in *Frankrijk* ook daarnaast creëren grootbanken ook filialen in de regionale centra. *Duitsland* zal in aanvang eveneens het principe voor zelfstandige dochterbanken volgen maar zeer snel worden die er door filialen vervangen.

10. De regionale dochterbanken van de Société Générale in 1913 :

*Groupe de la Société Générale en 1913  
(En 1000 francs)*

Dénomination	Capital nominal	Fonds propres	Avoirs de tiers	Sièges	Succurs.	Ag. Bur.
Société Générale	32.804	99.965	382.309	1	—	—
B. Centrale de la Dendre	3.000	2.577	16.357	1	5	—
B. d'Avers	25.000	45.025	111.962	1	—	—
B. de la Flandre Occ.	4.000	3.055	8.407	1	—	—
B. Centrale de la Sambre	5.000	5.500	35.316	1	—	—
B. de Courtrai	5.000	7.334	44.538	1	4	2
B. Centrale de la Meuse	1.800	1.964	6.031	1	1	2
B. de Gand	10.000	10.468	53.263	1	2	—
B. Centrale du Limbourg	1.500	1.809	4.426	1	—	—
B. de Huy	3.000	3.317	22.369	1	4	—
B. Générale du Centre	6.000	6.071	19.483	1	3	5
B. Générale de Liège	10.000	10.282	53.583	1	—	—
B. Centrale de la Dyle	2.000	2.039	10.102	1	5	—
B. du Hannaut	5.000	6.625	22.188	1	2	—
B. Centrale de Namur	2.000	2.851	20.449	1	—	—
B. de Roulers-Thielt	3.000	2.583	14.909	1	3	—
B. Centrale Tournaisienne	2.000	2.316	6.709	1	1	1
B. de Verviers	3.000	3.113	21.434	1	1	—
B. Belge pour l'Etranger	30.000	31.451	134.845	1	—	—
Total	154.104	248.345	988.680	19	31	10

Bron : T. VAN PUYVELDE, *La concentration bancaire en Belgique*, 1936.

11. B.S. CHLEPNER, *Le marché financier belge depuis cent ans*, Bruxelles, 1930.

12. M. CHARVET, o.c., T. VAN PUYVELDE, o.c.

13. De vorming van de groep van de Kredietbank :

1) *Expansie via controle over lokale banken.*

- 1889 : Volksbank van Leuven.
- 1919 : Bank voor Handel en Nijverheid (Kortrijk).
- 1919 : Banque de Renaix (Ronse).
- 1921 : Algemene Bankvereniging (Antwerpen).
- 1921 : Banque Gantoise pour le Commerce et l'Industrie (Gent).
- Volksbank van Wetteren.
- 1923 : Crédit Général du Brabant Wallon (Nijvel).
- 1923 : Banque Bourgeoise de Grammont (Geraardsbergen).
- Banque Bourgeoise de Ninove (Ninove).
- Banque Bourgeoise d'Alost (Aalst).

2) *Fusies tussen lokale banken in de groep.*

1928 : Algemene Bankvereniging x Volksbank van Leuven

↓  
Algemene Bankvereniging

1928 : Banque Gantoise pour le Commerce et l'Industrie.

x Banque de Renoir.

x Burgersbank van Geraardsbergen.

x Volksbank van Wetteren.

x Beleggingsbank van Aalter

Bank voor Oostvlaanderen.

Situatie in 1929 :

┌ Algemene Bankvereniging (Antwerpen)  
├ Bank voor Oostvlaanderen (Gent)  
├ Bank voor Handel en Nijverheid (Kortrijk)  
└ Crédit Général du Brabant Wallon (Nijvel)

1930 : Algemene Bankvereniging x Bank voor Oostvlaanderen

↓  
Algemene Bankvereniging

1931 : Algemene Bankvereniging x Crédit Général de Belgique  
(= Brusselse bank van buiten de groep).

↓  
Algemene Bankvereniging

situatie in 1933 :

┌ Algemene Bankvereniging.  
├ Bank voor Handel en Nijverheid (Kortrijk).  
└ Crédit Général du Brabant Wallon (Nijvel).

1935 : Algemene Bankvereniging x Bank voor Handel en Nijverheid.

- ↓
- in Vlaanderen : - Kredietbank (= depositobank)
  - Algemene Maatschappij voor Nijverheidskrediet of Almanij (= holding)
  - in Wallonië : - Banque Agricole et Commerciale de Belgique.

14. Dit is een gegeven vermeld door de groep zelf in 'Société Générale de Belgique, 1822-1972, Brussel, 1972.

15. T. Luyckx, *Bijdrage tot de geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen*, veertig jaar VEV 1926-1966, De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen, 1967.

16. P. BOGAERTS, *Tussen schip en kaai. De Antwerpse stouwersbedrijven en hun rationalisatie door concentratie*, Campus, KUHU, Antwerpen, 1970.

De vreemde middelen zijn 6 tot 10 x hoger ; de eigen middelen 2 tot 3 x hoger bij een stouwer met eigen ligplaats in vergelijking met een stouwer die van de stad een ligplaats huurt.

17. M. DE DONCKER, *Winstbesteding, groei en aandelenkansen : een onderzoek betreffende de naamloze vennootschappen in België (1949-1965)*, K.U.L., Leuven, 1970.

18. GERV, *Regionaal-economische verschillen in Vlaanderen*, werkdocument, 1979.

19. J. BERCKMANS, *De rol en functie van de Antwerpse banken*, Hinterland, 1979.

20. Advies van de GERV met betrekking tot de hernieuwing van de Expansiewetgeving, GERV-berichten, 32, sept. 1981.

21. - voor groep KB-Almanij : zie CRISP, RPGE, 1e semester 1979, p. 11-14.

- voor groep Brussel-Lambert : nota Paribasgroep, De Standaard 2 juni 1979.

- voor Paribasgroep : *idem*.

22. Zie o.m.

A.W.M. TEULINGS, *Innovatie en werkgelegenheid in de Telecommunicatiesector, Innovatie en werkgelegenheid*, inleiding voor het Studium Generale van de Faculteit der Wiskunde en Natuurwetenschappen.



- E. DE BANVILLE, J. ROUX, *Groupes, petites unités et nouvelles bases de légitimité* ; en B. VENNIN, *La firme et la technique : un aspect de la restructuration*, in *Les restructurations industrielles en France*, Economica, Paris, 1980.
23. Voor een korte uitwerking van deze voorbeelden, zie L. GOORDEN, *Financiële concentratie en regionaal-economische ontwikkeling in België*, P.S.W.-rapport, 1982, 55 pp.
24. Dit zijn enkele voorlopige gegevens die naarvoor komen in een lopend onderzoek door L. GOORDEN onder leiding van Prof. A.L. MOK, U.I.A. : "Ruimtelijke perspectieven op industriële organisatie en besluitvorming : regio's Klein-Brabant en Turnhout-Beerse".

## BIBLIOGRAFIE

- La Banque Belge du Travail*, Gent, 1924.
- F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique*, 1914-1968, Brussel, 3 delen.
- M. CHARVET, *La crise du système bancaire Belge et sa réorganisation récente*, Paris, 1936.
- B.S. CHLEPNER, *Le marché financier Belge depuis cent ans*, Brussel, 1930.
- C.R.I.S.P., *L'internationalisation du système bancaire Belge*, C.H., nr. 551, 4 febr. 1972.
- C.R.I.S.P., *Le Boerenbond Belge*, C.H., nr. 183, jan. 1963.
- C.R.I.S.P., *Répertoire permanent des groupes financiers et industriels. Répertoire permanent des groupes d'entreprises*.
- H. DAEMS, *The holding company and corporate control*, Leiden, Boston, 1978.
- M. DE DONCKER, *Winstbesteding, groei en aandelenkoersen : een onderzoek betreffende de naamloze vennootschappen in België (1949-1965)*, K.U.L., Leuven, 1970.
- P. DE HEN, *Actieve en re-actieve industriepolitiek in Nederland : de overheid en de ontwikkeling van de Nederlandse industrie in de jaren dertig en tussen 1945 en 1950*, Amsterdam, 1980.
- H. DE VROEY, *Propriété et pouvoir dans les grandes entreprises*, C.R.I.S.P., Brussel, 1973.
- J. HERREMANS, *Le "Vlaams Economisch Verbond"*, C.R.I.S.P., C.H., nr. 637, 15 maart 1974.
- R. JOOS, *Beitrag zur geschichte der Deutschen Kolonie in Antwerpen*, RUCA, Proefschrift, 1976.
- KREDIETBANK, *Het Belgisch bankwezen ten dienste van de economie 1935-1960*, 1960.
- E. LENTZEN, A. VINCENT, *Les groupes d'entreprises en 1980 : les principales opérations de restructuration*, C.R.I.S.P., C.H., nr. 913, febr. 1981.
- T. LUYCKX, *Bijdrage tot de geschiedenis van de economische bewustwording in Vlaanderen, veertig jaar VEV, 1926-1966*, De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen, 1967.
- X. MABILLE, *Les groupes d'entreprises*, Les Dossiers du C.R.I.S.P., nr. 13, sept. 1979.
- M. QUEVIT, *Les causes de déclin Wallon*, Vie Ouvrière, Brussel, 1978.
- A. ROOSSENS, *De Vlaamse kwestie, 'Pamflet' over een onbegrepen probleem*, Kritak, 1981.
- Société Générale de Belgique*, 1822-1972, Brussel, 1972.
- Société Générale de Belgique*, in *La Revue Nouvelle*, nr. 11, nov. 1972.
- C. VANDERMOTTEN, *Ebauche d'une Macrogéographie de l'industrie en Belgique 1846-1970*, Thèse de doctorat en sciences géographiques, Institut de Géographie, U.L.B.
- T. VAN PUYVELDE, *La concentration bancaire en Belgique*, 1936.
- H. VAN DER VALK, *De betrekkingen tussen banken en industrie in België*, 1932.